

DİVAN EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

The Journal of Ottoman Literature Studies

ULUSLARARASI HAKEMLİ AKADEMİK DERGİ

Sayı 29, İstanbul 2022, 1122-1136

ÖZDEMİROĞLU OSMAN PAŞA'NIN İRAN SEFERLERİNE DAİR SEYYİD LOKMAN'IN FETHİYYE KASİDESİ

Uğur Öztürk

Dr., Balıkesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Yazma Eser Kütüphanesi Müdürü, ugurozturk@yek.gov.tr, ORCID: 0000-0003-3773-9696 / Dr. Balıkesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Manuscript Library Director

Makale Bilgisi/Article Information

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 23.08.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 29.09.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2022

Yayın Sezonu: Güz

Atıf/Citation

Öztürk, Uğur (2022), "Özdemiroğlu Osman Paşa'nın İran Seferlerine Dair Seyyid Lokman'ın Fethiyye Kasidesi", Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 29, 1122-1136.

Öztürk, Uğur (2022), "Sayyid Luqman's Qasida on Özdemiroğlu Osman Pasha's Campaigns into Iran", Journal of Ottoman Literature Studies, 29, 1122-1136.

*Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.*

Özdemiroğlu Osman Paşa'nın İnan Seferlerine Dair Seyyid Lokman'ın Fethiyye Kasidesi

Özet

Bu çalışmada 16. yüzyıl şairlerinden ve saray şehnamecisi Seyyid Lokman'ın (ö. 1010/1601'den sonra), Özdemiroğlu Osman Paşa'nın (ö. 993/1585) İnan seferleri üzerine yazdığı fethiyye kasidesi ele alınmıştır. III. Murad (1574-1595) devri Osmanlı-Safevî çekişmesinin en yoğun olduğu dönemlerden biridir. 1578-1590 yılları arasında on iki yıl süren İnan seferleri her iki imparatorluğu siyasi ve iktisadî olarak derinden etkilemiştir. Osmanlıların Safevîlere savaş ilan etmesiyle başlayan bu seferlere Osmanlı ordusunun başında birçok paşa serdarlık etmiştir. Bu paşalardan biri de altı yıl boyunca bilfiil seferlere katılan Özdemiroğlu Osman Paşa'dır. Osman Paşa'nın seferlerde gösterdiği başarılar dönemin müellif ve şairlerince eserler ve şiirler yazılarak methedilmiştir. Bu dönemde Osman Paşa için yazılan eserlerin sayısı aynı dönemde orduya serdarlık eden Lala Mustafa Paşa (ö. 988/1580), Koca Sinan Paşa (ö. 1004/1596) ve Ferhad Paşa (ö. 1004/1595) adına yazılmış eserlerden hayli fazladır. Mensur ve manzum on civarında eserin kaleme alındığı bu dönemde sefere katılan/katılmayan şairler tarafından yazılmış kasideler de mevcuttur. Paşa adına kaside yazan şairlerden biri de Seyyid Lokman'dır. Seyyid Lokman, Osman Paşa sadrazam iken ordu serdarı olarak görevlendirilmesi üzerine paşa için 991/1583'te 46 beyitlik Türkçe bir kaside yazmıştır. Ağdalı bir dille yazılmış kaside ağırlıklı olarak Osman Paşa'nın askerî kariyerine ve İnan seferlerindeki başarılarına odaklanmıştır. Bu kısım dışında kasidenin birkaç beytinde ise paşanın ismiyle ilgili yazılmış bir muamma bulunmaktadır. Bu makalede ilk önce kısaca III. Murad dönemi İnan seferlerine ardından Özdemiroğlu Osman Paşa'nın hayatına ve onun için yazılmış eserlere değinilmiştir. Daha sonra da Seyyid Lokman'ın hayatı, yazdığı kaside incelenmiş ve manzumenin metni verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Özdemiroğlu Osman Paşa, Seyyid Lokman, Osmanlı-Safevî, kaside.

Sayyid Luqman's Qasida on Özdemiroğlu Osman Pasha's Campaigns into Iran

Abstract

In this study the qasida written by one of the 16th century poets and shahname-guy namely Sayyid Luqman, on Özdemiroğlu Osman Pasha's campaigns into Iran is discussed. The Murad III era (1574-1595) was one of the most intense periods of Ottoman-Safavid conflict. The Ottoman campaigns into Iran, which lasted for twelve years between 1578-1590, deeply affected both empires politically and economically. In these campaigns, which started with the Ottomans' declaration of war against Safavids, many pashas served as commanders at the head of the Ottoman army. Özdemiroğlu Osman Pasha, who effectively participated to the campaigns for six years, was one of these pashas. The successes of Osman Pasha throughout the campaigns were praised by the authors and poets of the era through various works and poems. The number of works written for Osman Pasha in this period is considerably higher than the works written for Lala Mustafa Pasha, Koca Sinan Pasha and Ferhad Pasha, who served as commanders of the army in this period too. Around ten works in prose and verse were written in the era, some of them was qasida written by the poets who did not participate to these campaigns. One of the poets who wrote qasida on behalf of Pasha is Sayyid Luqman. When Osman Pasha was appointed as the army chief while he was the grand vizier, Sayyid Luqman wrote a qasida in Turkish consisting of 46 couplets for the pasha in 991/1583. Written in a convoluted style, the qasida mainly focused on Osman Pasha's military career and his successes in the campaigns. There is also a muamma written about the name of the pasha in a few couplets of the qasida. In this article the campaigns into Iran in the Murad III era are briefly mentioned, and then the life of Özdemiroğlu Osman Pasha and the works written for him are presented. Finally the qasida by Sayyid Luqman was examined along with its text.

Keywords: Özdemiroğlu Osman Pasha, Sayyid Luqman, Ottoman-Safavid, qasida.

Giriş

III. Murad, 982/1574'te tahta çıktığında Osmanlılar ile Safevîler uzun süre barış içindeydiler. 962/1555 tarihli Amasya Antlaşması'nın ardından 23 yıl sonra bu barış ortamının bozulmasında hem Safevîlerin hem de Osmanlı'nın ileri sürdükleri çeşitli nedenler vardır (Matthee 2018: 115). İran'da Şah Tahmasb'ın (1524-1576) ölümü ve II. İsmail'in kısa süreli (1576-1577) saltanatının ardından yaşanan iktidar kargaşasını uzun süredir takip eden ve bundan faydalanmak isteyen Osmanlılar, sefer düzenlemek için kendilerince birçok neden ileri sürmüşlerdir. Şehzade Bayezid (ö. 969/1562) olayı, Safevîlerin Anadolu'daki propagandaları, İran'da Sünnîlere karşı yapılan şiddetli muameleler ve Şirvan halkının Osmanlı'dan yardım istemesi bunlardan birkaçıdır (Kütükoğlu 1993: 29-31; Allahverdi 2016: 86-87). Osmanlılar bu sebepleri öne sürerek Safevîlerin barışı ihlal ettiğini iddia ederken, İranlı müelliflerden İskender Bey Münşî (ö. 1043/1633 [?]) ise III. Murad'ı dedesi Kanûnî'den (1520-1566) bu yana devam eden barışı bozmakla suçlar (İskender Bey Münşî 2009: 161).

995-997/1587-1589 yılları arasında İstanbul'da bulunan Lubenau ise Osmanlıların Safevîlere karşı sefere çıkılmasını III. Murad'ın gördüğü bir rüyaya bağlar. Bu rüyaya göre Sultan Murad dünyanın orta yerinde bir ulu ağacın altında durmaktadır. Bu ağacın dalları doğuya ve batıya uzanmaktadır. Sultan doğuda güneşin doğduğu yerde bir yılan belirmiş ve sultan büyük bir sopa ile bu yılanı öldürmüştür (Lubenau 2012: 324-325; Leunclavius 2019: 244-246). Safevîler bir yılan şeklinde resmedilmesi Sultanın bu rüyasını Safevîlere karşı bir propaganda unsuru olarak kullanıldığı düşünülebilir.

Safevî cephesinde iç karışıklıklar devam ederken, 24 Kasım 1577'te II. Şah İsmail'in muhalifler tarafından öldürülmesi haberini Van beylerbeyi Hüsrev Paşa sultana iletir. Bu haber üzerine sultan, Osmanlı öncü birliklerinin İran'a akınlar düzenlemesi istemiş ve böylelikle Safevîlere karşı savaş ilan edilmiştir. 22 Şevval 985/2 Ocak 1578'de Safevîler aleyhindeki fetvayla Osmanlılar, 986/1578'de bahar ayında İran'a iki koldan seferlerin düzenlenmesine karar vermiş, Erzurum'a sevk edilecek kuvvetlere Lala Mustafa Paşa'nın, Bağdat tarafından yapılacak olan harekât için Koca Sinan Paşa'nın serdarlık etmesi kararlaştırılmıştır (Matthee 2018: 119). Bu sırada İran seferi öncesinde görülen kuyruklu yıldız hem Osmanlılar hem de Safevîler tarafından zafer müjdesi olarak görülmüştür (Mustafa Âlî 2014: 9-10). Diğer yandan Safevî müneccimleri bu yıldızın uğursuz olduğunu Rum ve Mağrip'e yöneldiğini söylemişlerdir (Kütükoğlu 1993: 17). 985/1577 tarihindeki bu olay için dönemin şairlerinden Sâ'î tarih düşürmüştür:

*Gurre-i mâh-ı sıyâma nâzır iken bir gice
Gördiler bir necm-i gîsûdâr toğmuş kâ'inât*

*Sandular kim bir gül-feşân yakdı âteş-bâz-ı çarh
Rûşen oldu meş'al-i tâbendesiyle şeş-cihât*

*Saldı şarka garbdan pertev görüp ehl-i hired
Didiler mülk-i 'Acem bulmaz sekâmetden necât*

*Surh-ser başında bir âteş yanar kim şarkda
Kem şerârını söğündürmeye Ceyhûn u Furat*

*Hân Murâd'un devletinde açılıp na't-ı zemîn
Vaktidür ferzâneler Şâh'un evine süre at*

*Sâ'î-i dâ'î o dem ilhâm-ı Rabbânî ile
Didi târîhin 'Acem şâhı ola nâ-gâh mât (Nusretnâme TSMK. H. 1365, 5a)*

Osmanlı-Safevî savaşı kısaca şöyle özetlenebilir: Lala Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Erzurum ve Ardahan üzerinden Çıldır'a varır ve burada Çıldır muharebesiyle Safevîleri yenilgiye uğratarak (9 Ağustos 1578), Tiflis'i ele geçirir (24 Ağustos). Ayrıca Koyun-geçidi (9 Eylül 1578) zaferiyle Şirvan, Ereş ve Demir-kapı'yı Osmanlı topraklarına katar. Şirvan yönetimini Osman Paşa'ya bırakan Mustafa Paşa, Erzurum'a döner ve bu sırada Safevîlerin Şemahi önünde Osman Paşa'yı yenilgiye uğratmasıyla Osman Paşa Demir-kapı'ya çekilir fakat kısa bir süre sonra Kırım hanı Mehmed Giray'la (ö. 1016/1607) birlikte Şirvan'ı tekrar ele geçirir (Osman Paşa daha sonra III. Murad'ın emri doğrultusunda Mehmed Giray'ı tahttan indirip II. Selim Giray'ı (1584-1588) Kırım Han'ı yapmıştır). Yeni sadrazam Sinan Paşa ise bu sırada Osman Paşa'ya yardımlar göndermeye çalışır. Ondan sonra sadrazam olan Ferhad Paşa da Osman Paşa'ya destek olmaya çalışmıştır. Bu sırada Osman Paşa ünlü Meşale Savaşı'nda Safevîleri ağır yenilgiye uğratar ve böylece Şirvan kalıcı olarak Osmanlı toprağı olur. Bu başarılarının ardından sadrazam olan Osman Paşa ordunun başında iken vefat eder. Osman Paşa'dan sonra Ferhad Paşa ikinci kez serdar-ı ekrem sıfatıyla Gürcistan'da akımlar yaparak Gence'yi fetheder. Gence fethinin ardından Safevî hükümdarının barış isteğı üzerine 21 Mart 1590'da Ferhad Paşa Antlaşması'yla uzun İran seferleri sona erer (Kütükoğlu 1993).

Osmanlı ordusu on iki yıl süren seferlerde Safevîlere karşı Çıldır (9 Ağustos 1578), Koyun Geçidi (9 Eylül 1578), Aras Han Muharebesi (9-11 Kasım 1578), Şahoğlu Muharebesi (24-26 Kasım 1578), Meşaleler Savaşı (8-11 Mayıs 1583) ve Şemahi Meydan muharebelerinde başarılar elde etmiş, Gürcistan, Tiflis (24 Ağustos 1578), Şemah, Ereş (16 Eylül 1578) Derbend, Şeki (9 Eylül 1578), Kirmanşah, Luristan (Ağustos 1584), Huzistan, Tebriz (27 Eylül 1585), Revan (Eylül 1583), Gence (1 Eylül 1588) ve Şirvan'ı (11 Mayıs 1583) alarak buralarda birçok vilayet kurmuştur. (Kılıç 2021: 150-156).

Yaklaşık 12 yıl süren İran seferlerinde Osmanlı ordusuna serdarlık yapan paşalar ise sırasıyla şöyledir: Lala Mustafa Paşa (1578-1579), Koca Sinan Paşa (1580-1582), Ferhad Paşa (1583-1584), Özdemiroğlu Osman Paşa (1584-1585) ve ikinci kez Ferhad Paşa (1586-1590).

12 yıl süren Osmanlı-Safevî çatışmasında karşılıklı kazanım ve kayıplar olmuştur. Fakat barış şartlarına ve toprak kazanımlarına bakıldığında Osmanlıların bu mücadeleden daha kazançlı çıktığı söylenebilir. Osmanlıların Safevîlere ait birçok toprağı ele geçirmesi de bunu göstermektedir. Osmanlılar ile Safevîler arasında yapılan Ferhad Paşa Antlaşmasının ana şartları şöyledir: a) Fethedilen topraklar Osmanlıların tasarrufunda kalacak, b) Hz. Peygamber'in ashabına ve halifelere hakaret edilmemesi ve teberranın yasaklanması şartlarıyla savaş sona erdirilecektir (Kütükoğlu 1993: 197). Barışa zorlanan Şah Abbas için koşulların aşığılayıcı bir durum olduğu düşünülebilir. Çünkü hem Osmanlılar savaş sırasındaki elde ettiği yerleri elinde tutmuş hem de Şehzade Haydar Mirza rehin alınarak İstanbul'a gönderilmiştir (Quinn 2020: 49)

1. Özdemiroğlu Osman Paşa

İran seferlerine hem paşa hem de sadrazam olarak serdarlık yapan Özdemiroğlu Osman Paşa, 933/1527'de Mısır'da doğmuştur, Mısır'da babasının görevi sebebiyle uzun süre devlet kademelerinde görev almasına rağmen ilk önemli görevi Mısır'da sancak beyliği ile hac emirliğidir. Üç yıl bu görevde kalan Osman Paşa 967/560'da Habeşistan beylerbeyliği de yapmıştır. Yedi yıl bu görevde kaldıktan sonra II. Selim devrinde 976/1568'de Yemen beylerbeyliğine getirilmiştir. İran seferlerinde yanında yer alacak olan Lala Mustafa Paşa ile olan irtibatı da bu görev esnasında olmuştur.

Yemen'de Osmanlı adına birçok yararlılıklar gösteren Osman Paşa, bir ara azledilse de Lala Mustafa Paşa'nın desteğı ile nüfuzunu tekrar elde etmiş sonra sırasıyla Lahsâ (978/1571) ve Basra beylerbeyliği (10 Rebîülâhir 981/9 Ağustos 1573) görevlerinde bulunmuştur. Bu görevinde de fazla kalmayan Osman Paşa 5 Rebîülevvel 984/2 Haziran 1576'da Diyarbekir beylerbeyliğine tayin edilmiştir. Lala Mustafa Paşa 986/1578'de İran seferine serdarlık görevine getirilince

Osman Paşa'ya Şirvan ve Dağıstan beylerbeyliği teklif edilmiş ve böylelikle İran seferine dâhil edilmiştir (25 Muharrem 986/3 Nisan 1578).

Osman Paşa, Lala Mustafa Paşa'nın yerine yeni serdar olarak Sinan Paşa'nın atanması ile bazı sıkıntılar yaşasa da Meşale Savaşı'nda (14-18 Rebûlâhir 991/7-11 Mayıs 1583) kazandığı başarı ile Şemah'ı fethetmiştir. Bu sırada İran seferlerine asker göndermeyi reddeden II. Mehmed Giray Han (öl. 992/1584) üzerine Kefe'ye gönderilen Osman Paşa, sultanın isteği üzerine Mehmed Giray yerine II. İslam Giray'ı Kırım tahtına çıkarmıştır. Osman Paşa kısa süre sonra da Siyavuş Paşa'nın yerine veziriazam tayin edilmiştir (20 Receb 992/28 Temmuz 1584).

Özdemiroğlu Osman Paşa'nın İran seferlerinde serdarlığa tayin edilmesi. Âsafî Dal Mehmed Çelebi, *Şecâ'at-nâme*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY. 6043, 7b-8a.

Sadrazam olarak İran seferlerine serdar olan Osman Paşa, Tebriz'i fethetmiş fakat şehre saldırıyı planlayan Safevî kuvvetlerini engellemek üzere yola çıkmışken vefat etmiştir (5-6 Zilkade 993/29-30 Ekim 1585) (Allahverdi 2016; Sungur 2012; Zeyrek 2001).

Özdemiroğlu Osman Paşa'nın İran seferleri ile ilgili manzum ve mensur birçok eser kaleme alınmıştır. Âsafî Dal Mehmed Çelebi'nin (ö. 1006/1597-98) *Şecâ'at-nâme'si*¹, Ebubekir b. Abdullah'ın *Târîh-i Osmân Paşa'sı*², müellifi bilinmeyen *Tevârih-i Osmân Paşa Berây-ı Demürkapu Hikâyât-ı Acîbe*³, Hüseyin b. Mehmed'in *Gazavât-ı Özdemiroğlu Osman Paşa'sı*⁴, Vücûdî'nin *Risâle-i Gazâ'sı*⁵, Adlî'nin *Fî Beyân-ı Feth-i Şirvan ve Temürkapu ve Osman Paşa'nun Cenk İttiğüdir*⁶, Mehmed Vefâyî Efendi'nin *Târîh-i Gazavât-ı Sultan Murad-ı Sâlis*⁷, Rahimî-zâde Harîmî'nin (ö. 999/1590) *Gonca-i Bâğ-ı Murâd*⁸, Tâlikî-zâde Subhî'nin (ö. 1014/1606 [?]) *Tebrîziyye'si*⁹ ve *Gürcistan (Revân) Seferi Târihçesi*¹⁰ son olarak da müellifi bilinmeyen *Şifâü'l-Kulûb ve Likâu'l-Mahbûb (Natrû'n-Nâzirîn ve Makbûlü'l-Hatirîn)*¹¹ Osman Paşa'nın seferlerini anlatan eserlerdir. Bu eserler dışında Osman Paşa için yazılmış kasideler de mevcuttur (Durmuş 2020: 213-218). Gedizli Kabûlî kendi dîvânını Osman Paşa adına tertip etmiştir (Erdoğan 2008). Kabûlî dışında Paşa için Gelibolulu Âlî (ö. 1008/1600) beş Türkçe (Aksoyak: 234-238, 238-241, 241-243, 243-247, 421-422), Derzî-zâde Ulvî (ö. 993/1585) beş gazel (Çelik ve Kılıç: 568, 583-584, 610, 617-618, 636), Cenâbî Mustafa Efendi (ö. 999/1590) bir Arapça¹², Nev'î (ö. 1007/1599) bir Türkçe (*Dîvân*: 142-143, Kaside 48), Kelâmî dört Türkçe (Karlıtepe 2007: 139-142, 150-155, 165-168, 184-188), ve Mânî de bir Türkçe kaside (Demirel, 2011: 24-29) yazmışlardır. Cinânî (ö. 1004/1595) de paşa adına manzume yazan şairler arasındadır (Okuyucu 1994: 164). Bunlar dışında Seyyid Lokman tarafından kaleme alınan, bu çalışmaya konu edeceğimiz bir Türkçe kaside daha bulunmaktadır.

2. Kaside Şairi Olarak Seyyid Lokman

Azerbaycan'ın Urumi/Urmiye kentinde doğan Seyyid Lokman, III. Murad döneminde şehnamecilik görevine getirilmiş ve 27 yıl boyunca bu görevde kalmıştır. Seyyid Lokman, selefleri Ârifî Fethullah Çelebi (ö. 969/1561-62 [?]) ve Şirvanlı Eflâtûn (ö. 977/1569) gibi sarayda şehname türü eserler yazmıştır. *Zafernâme* (986/1578)¹³, *Şehnâme-i Selîm Hân (Selim Hânâme)*

1 İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY. 6043; H. Mustafa Eravcı, Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'at-nâme, İstanbul, MTV Yayınları, 2009; Abdülkadir Özcan, Âsafî Dal Mehmed Çelebi, Şecâ'atnâme Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Şark Seferleri 1578-1585, İstanbul, Çamlıca Yayınları, 2007.

2 Millet Ktp., Ali Emiri Tarih , 366; Wien Österreichische Nationalbibliothek. H.O. 68; Süleyman Lokmacı, Şark Seferleri Ebubekir b. Abdullah (Tahlil-Metin ve Tıpkıbasım), İstanbul, Akıl Fikir Yayınevi, 2018.

3 Bibliothèque National de France, Gaulmin/Regius, 1324.

4 Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları, 0.118/2.

5 İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, Şevket Rado Yazmaları, 332.

6 Milli Ktp. Fahri Bilge Kitaplığı, 179.

7 Wien Österreichische Nationalbibliothek, 1031; Şeyh Vefâyî Mehmed, Osmanlı-Safevî Savaşlarına Dair Bir Kaynak: *Tevârih-i Gazavât-ı Sultan Murad-ı Sâlis*, haz. Erhan Afyoncu, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2020.

8 İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY. 2372; İbrâhim Çavuş Harîmî, *Kitâb-ı Gencîne-i Feth-i Gence*, Haz. Günay Karaağaç-Adnan Eskikurt, İstanbul, Çamlıca Yayınları, 2010.

9 TSMK. R. 1299; Bülent Özkuzugüdenli, Talikizade Mehmed Subhi Tebriziyye, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2005

10 TSMK. R. 1300; Kenan Yıldız, Tâlikîzâde Mehmed Subhî'nin Gürcistan seferi tarihçesi (tahlil ve metin), İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

11 Leiden Üniversitesi Ktp., cod . wam, 801.

12 Kasâid-i Belîğa, Süleymaniye Ktp. Karaçelebizade Hüsameddin Efendi, 311, 30b-32b.

13 Dublin, Chester Beatty Ktp. 413.

(988/1581)¹⁴, *Zübdetü't-Tevârîh* (991/1583)¹⁵, *Hüner-nâme* [birinci cilt 992/1584, ikinci cilt 996/1588]¹⁶, *Şehinşeh-nâme-i Murâd-ı Sâlis* (989/1581-1001/1592)¹⁷, *Kıyâfetü'l-İnsâniyye fî Şemâilil-Osmâniyye* (996/1588)¹⁸, Seyyid Lokman'ın kaleme aldığı ve ayrıca sarayda tasvirlenen eserlerdendir (Kazan 2010). Seyyid Lokman'ın yazmış olduğu Farsça manzum kronikler onun şairlik yönünün oldukça kuvvetli olduğunu göstermektedir. Lokman'ın bu kronikler dışında bazı eserlerinin içinde yer alan manzumeleri de vardır. Özellikle *Hüner-nâme*'nin bazı bölümlerinde Kanûnî'ye ve yine dönemin şairlerine yazdığı nazire (Eroğlu 1988: 151), Gazanfer Ağa Medresesinin kuruluşunu ayrıntılı biçimde anlattığı manzumesi¹⁹ onun Türkçe şiir yazmadaki maharetini göstermektedir.

3. Seyyid Lokman'ın Kasidesi

Seyyid Lokman'ın Osman Paşa için yazdığı fethiyye türündeki kaside TSMA. E. 1144/29 numarada kayıtlı olup tek sayfalık bir vesikadır. Bahsi geçen belgede kasidenin yazılış tarihi 991/1583 olarak kaydedilmiştir. Aruzun Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün vezniyle yazılmış 46 beyitlik Türkçe kasidenin üç beyti sonradan silinmiş, bir beyti de sayfa kenarında birkaç kez düzeltilerek tekrar yazılmıştır. Silinen beyitler asıl metinle aynı kalemde çıkmışken, sayfa kenarındaki yazı ise farklı birisine aittir. Bu da metne sonradan müdahale edildiğini göstermektedir. Kasidenin başlığı *Der-Evşâf-ı Cemîle-i Hâzret-i Şadr-ı A'zam sellemehullâhu ve ebkâhu* iken sonradan bu kısmın da üzeri çizilmiştir.

Seyyid Lokman kasidesinde besmele, hamdele ve salvelenin "(3) Ne kudretdür ne hikmetdür ilahî mahz-ı lutfuñla/Nümâyân oldı sehmü'l-ğaybdan eltâf-ı pinhâhî " beyti ile asıl konusuna giriş yapar. Ardından " (4) Murâd'ullâh idi taḥkîk-i iklîm-i 'Acem fethi/Ki zıllu'llâha oldı nâgehân ilhâm-ı Rabbânî" beytiyle III. Murad'ın övgüsüne değinen şair, sultanı Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olarak niteler ve Acem (İran) fethinin ona Allah'ın bir takdiri şeklinde ilham olunduğunu belirtir. Bu beytin ardından Osmanlıların İran seferlerine ve Özdemiroğlu Osman Paşa'nın serdar olarak bu seferlerdeki başarılarına değinen Lokman,

Mu'ammâ söyledi medḥinde fikr-i mü-şikâf âḥîr
'Ayân oldı Sikender-ḥaşmetüñ ismiyle 'unvânı

Hızır tâ baş egüp ol 'ayna irdi aḥl-ı cennâta
Ġidâ tarḥıyla pâşân kıldı şan kim âb-ı hayvânı

beyitlerinde paşanın adıyla bir muamma yazmıştır. Bu muammanın çözümü daha sonra ilgili kelimelerin altına eklenmiştir. Hızır kelimesinin altına hazret, 'ayna altına ayn (') işareti, cennâtın altına şmân, pâşân altına ise paşa kelimeleri yazılmıştır. Böylelikle Hâzret+'(o)+şmân+paşa ifadesi ortaya çıkmıştır. 5.-23. beyitler arasında Özdemiroğlu Osman Paşa'nın övgüsüne yer verilmiştir.

Kasidede 24.-39. beyitler arasında İran seferlerine dair tüm olaylar kronolojik olarak anlatılmıştır. Bu kronoloji Osman Paşa'nın askerî kariyeri ile de paralellik göstermektedir.

14 TSMK. A. 3595.

15 III. Murad nüshası TİEM 1973, Darüssaâde ağası Mehmed Ağa nüshası Dublin Chester Beatty Library T. 414, 1588'de Siyavuş Paşa kütüphanesi için hazırlanmış/sipariş edilmiş nüsha TSMK. H.1321.

16 TSMK. H. 1523-24.

17 İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. FY. 1404; TSMK B. 200.

18 TSMK. H. 1563; Millet Ktp. Ali Emîrî Tarih, 1216; Dresden Orientalische Handschrift -Mscr.Dresd.Eb.373; British Library, Add. 7880; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY. 6087; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY. 6088.

19 Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, 3376; Ayasofya 4787.

Paşa'nın Yemen'de başlayan askerî kariyeri ve burada gösterdiği yararlılıklar; 1578'de başlayan ve Şiraz'ın fethiyle sonuçlanan İran seferleri yine tarih sırasına göre anlatılmıştır. Bu anlatıma göre Osman Paşa, Şirvan'ı, Demirkapı'yı, Çıldır'ı, Tiflis'i, Şemahi Kalesi'ni fethetmiş; Kazakların Kara Han'ını yenmiş ve Muğân beylerini esir etmiştir. Lokman 39. beyte kadar seferleri anlatırken "Bi-ḥamdi'llāh gelüp şihhatle pāy-i taht-ı 'Osmān'a/Yüzün ol serv-ḳadd sürdi bu özüñe ḥırāmānī" beytiyle artık Paşa'nın İstanbul'a döndüğünü söylemektedir. 40-43. beyitler arasında Paşa'yı öven şair, 44. beyitten sonra dua bölümüne geçer ve mahlasını bu beyitte zikreder.

Sonuç

III. Murad'ın saltanatının neredeyse yarısına tekabül eden Osmanlı-Safevî savaşları birçok tarih konulu esere ve manzumeye de kaynaklık etmiştir. Yemen fethinden sonra Lala Mustafa Paşa'nın yanında İran seferlerine katılan Özdemiroğlu Osman Paşa seferler sırasında büyük başarılar göstermiş, bu başarıları neticesinde sadrazam olarak görevlendirilmiştir. Osman Paşa'nın altı yıl boyunca seferlere iştiraki ve başarıları bu dönemdeki birçok asker veya asker olmayan müellif tarafından kaleme alınan eserlerde kayda geçirilmiştir. Bu müelliflere ek olarak dönemin şairleri de Paşa'nın hem serdarlık hem de sadrazamlık dönemlerinde kendisine intisap etmek maksadıyla kasideler yazmışlardır. Bu çalışmada bir kasidesini sunduğumuz şehnameci Seyyid Lokman da muhtemelen, Osman Paşa'nın sadrazam olduğu bir tarihte paşaya intisap etmek, yeni sadrazamın yanında yer edinmek amacıyla övgü mahiyetinde ağdalı bir dille bir kaside kaleme almıştır. Bu makalede Seyyid Lokman'ın biyografik kaynaklarda ve mecmualarda aslına rastlanmayan fakat Osmanlı Arşivi'nde tespit edilen bir kasidesi ele alınmış ve incelenmiştir. Ayrıntılı arşiv taramaları yapıldığı takdirde bunun gibi mecmua ve divanlarda yer almayan fakat bizzat saraya veya paşaların kendilerine sunulmuş çok sayıda manzumeye rastlamak mümkün olacaktır. Edebiyat tarihleri hazırlanırken bu araştırmalara arşiv taramalarının da dâhil edilmesi artık bir zaruret hâlini almıştır.

Metin

[Kâşide Der-Evşâf-ı Cemîle-i Hâzret-i Şadr-ı A'zam sellemehullâhu ve ebkâhu]

Hüve'l-Mu'in

Bismihî subhânehu ve te'âlâ

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

1. Te'alallâh zihî nusret zihî tevfiķ-i Yezdânî
'Afâka'llâh zihî haşmet zihî te'yîd-i Sübhânî
2. Hezâr ahsente ey aşhâb u âl-i hâtime pey-rev
Hezârân âferîn ey dîn-i İslâm'ıñ nıgeh-bânı
3. Ne kudretdür ne hikmetdür ilahî mahz-ı luţfuñla
Nümâyân oldı sehmü'l-ğaybdan elţâf-ı pinhâhî
4. *Murâd'ullâh* idi taḥkîk-i iklîm-i 'Acem fethi
Ki *zıllu'llâha* oldı nâgehân ilhâm-ı Rabbânî²⁰
5. Akıtdı tıg u hañçer çeşme-sârın seyl-i leşkerle
Kopardı mevc-i hûndan surḥ-ser başına tûfânı
6. O deryâ-yı muḥîṭ âşâr-ı mevcinden zuhûr itdi
Neheng-i ejdehâ-peyker zırıldan cismi sühânî
7. Çü cevlan kıldı kulzûmden yaña cüş u huruş-ile
Güher-paş eyledi bir dem yüz anuñ gibi 'ummânı
8. Sipehsâ[lâ]rlık tertibi birle server-i zî-şân
Varup Şîrvân'da tecdîd itdi çün âyîn-i 'Osmânî
9. Güneş gibi bülend olmuşken ol dem nâm-ı şîr-efgen
Kalem gevher-fürüşî yazdı bir remz-i sühân-dânı
10. Mu'ammâ söyledi medḥinde fikr-i mü-şikâf âḥir
'Ayân oldı Sikender-ḥaşmetüñ ismiyle 'unvânı
11. Hızır tâ baş egüp ol 'ayna irdi aşl-ı cennâta
Ġidâ tarḥıyla pâşân kıldı şan kim âb-ı hayvânı
12. O şîrîn-çeşme-i cândan hayât-ı câvidân buldı
Hudâvend-i müşîr aḥbâbı gibi rûḥ-ı rûḥânî²¹

20 Yukarıda bahsedilen Lubenau'nun aktardığı rüyaya atıf olabilir.

21 Bu beyitten sonra iki beyit daha vardır ve bunların üzeri çizilmiştir.

Uğur-ı dîn için ḥâlîş fedâyi olmağın ḥaḳḳâ

Fedâ olsun yoluña niçe niçe ehl-i dil cânı

Vücûd-ı cân vücûduñ birledür cânâ degül şübhe

Ki cân bezl itmeyince bulmamışdur kimse cânânı

13. Vezîr-i a'zam-ı ferruḡ-nigîn serdâr-ı sa'd-aḡter
Müşîr-i müşteri-kevkeb mu'azzam-şadr-ı dîvânî
14. Hümâyün-ḡadr u düstür-ı cihân-ârâ-yı kişver-gîr
Erenler şâhı iḡsân menba'ı cüd u kerem kânı
15. Semîyy-i ḡazret-i 'Oşmân dilîr ü nâm-ver paşa
Edâm'allâhu iclâleh sipehdâr-ı cihânbanî
16. Süheyl-âsâ 'ayân aşlı dilâver Özdemür nesli
Tehten 'abd-i bî-mişli ḡulı Sâm [u] Nerîmânî
17. Tapuñdur ol mübâriz kim neberdüñden kaçup Rüstem
Şunar baş tîḡuñuñ yalmanına yalmanı yalmanı
18. ḡabeş²² iklîmi fethinden ile'l-ân sa'y u ḡidmetle
Eben 'an ced bu dergâhuñ olupdur bende-fermânı
19. Yemenden şarka dek ferḡunde elḡabı-y-ladur meşhûr
'Arab'da evvelü'ş-şüc'an 'Acem'de Rüstem-i şânî
20. Cenâbuñ ol ḡazanferdür ki envâ'-ı şehâmetle
Şıyup a'dâyı hep şarşıtdı İrân-ile Tûrân'ı
21. Geyim geyse neheng-âsâ çıkarsa arslan-mânend
Olur şîr-i ḡudâ ol ejdehâ-peyker du'â-ḡvânı
22. Olursa sedd-i Ye'cûc'ı döyimez ḡamlesine ḡaşm
Kaçar sehminden anuñ Ḳâf'a dek dîv-i Süleymânî
23. 'Adûya tîri burc-ı ḡavsdan geçse felek-ḡadrüñ
Ḳılur teslim-i cân taḡte'ş-şerâda ḡûta yaşdanı
24. Demürḡapu²³ dayanmaz çalsa bir kez ḡürz-i pûlâdın
Erir üstâdınıñ Elburz ḡibi olsa sindânı
25. ḡıyâm-ı bî-tınâbı âsumânı kaplaya her geh
Çekilse himmeti ḡönleklerinüñ evce rîsmânı
26. Fenâ evtadı tokmakını gör başına topraklar
Kaçup Çıldır'da²⁴ içdi deşnesinden zehr-i mintânı
27. Çuḡursa'd'a²⁵ varup şulh itdiler birkaç gün [ol yerde]
Temelluḡ kâsesinden ḡall idüp pâ-zehr-i ḡayvânî
28. Anuñla ḡördi çün bed-baḡt nâdân bulımaz çâre
Çeküp el Erivân'dan buldı ol vech-ile dermânı
29. O dem kim leşker-i İslâm-ıla geçdüñ Aḡışhâ'dan
Ḳazaḡlarla Ḳara Ḥân²⁶ kaçdı çün ḡül-ı beyâbanî

22 II. Selim devrindeki Zeydî ayaklanması (1567) ve Osman Paşa'nın Yemen Beylerbeyi olması.

23 Demürkapu Derbendi.

24 5 Cemâziyelâhir 986 / 9 Ağustos 1578.

25 Revan Ovası.

26 Ustaclu boyu Türkmen beylerinden olup Safevî kumandanlarındandır (Kütükoḡlu 1993: 51).

30. Açıp Tıblis'i²⁷ Şırvân'a²⁸ geçüp zabı eyledün yek-ser
Yedi yıl şâha kılduñ teng şeh-râh-ı Hırâsân'ı²⁹
31. Aras Hân'ıñ³⁰ akıtduñ kanını nehr-i Aras gibi
Kaçup bir künce girdi şavletüñden Gence sultânı
32. Ne Dârâ-yı 'Acem kaldı ne Tağıstân ne Gürcistân
Kırım hânından aldı Ürnigis'i Özbek'üñ hânı
33. Hırâcın mîr-i Gilek virmese Mâzenderân gibi
Kaçarsa pây-bend olur aña çaruğ-ı Gılânı
34. Karabâğ-ıla Müğân beglerin bir bir esîr idüp
Kimi çübânlığın eyler kimi olmuş şütür-bânı³¹
35. Hudâ-bende şeh-i Rûm'ıñ kılına egse baş tañ mı
Ki açdı Bâbü'l-ebvâb içre bir serdâr-ı İrânı
36. Şemâhî Kal'asını Şabrân Bakü gibi muhkem
Yapup bi'l-cümle cem' itdi re'âyâ-yı perîşânı
37. Yerine câ-nişin idüp dilâver Ca'feri³² tâ kim
Çala ol Râfizî mülhidlere şemşîr-i bürrânı
38. Dönüp Rus-ıla Tâtâr'ıñ Kazağına virüp te'dib
Şıyup kırdı geçürdi zümre-i eşrâr-ı nâdânı
39. Bi-hamdi'llâh gelüp sıhhatle pây-i taht-ı 'Osmân'a
Yüzin ol serv-ı kadd sürdi bu özüñe hırâmânı
40. Ne deñlü bulsa şâhenşâhdan ihsân hezâr efvün
Ana lâyıq-durur envâ'-ı teşrîfât-i İlhanı
41. Eger bir dahi 'azm itse 'Acem fetihine bî-şübhe
Gübârı 'aynü'l-a 'yâna ola kuhl-ı Şıfâhânı
42. Cihân halkı kamu meddâhı olsa bulmaya encâm
Ki ta'dâd-ı şıfâtıñın bulunmaz hadd ü pâyânı
43. Tevârîh içre olmuş münderic zîbende evşâfı
Anuñla müstemil Şehnâme³³-i garrâ-yı Hâkânı

27 20 Camaziyelâhır 986/24 Ağustos 1578.

28 987 Şâban/Ekim 1579.

29 Bu beyitten sonra üstü çizilmiş bir beyit daha vardır.

Yedi yıl gice vü gündüz kılup âheng-i ceng ü kîn

'Acem şâhına kılduñ teng şeh-râh-ı Hırâsân'ı

30 Eski Şırvan Hâkimi, Şaban sonu 986/ 30 Ekim 1578.

31 Bu beyitten sonra üstü çizilmiş bir beyit daha vardır.

Alup Hâydar'la İbrâhîm alayın sağ u şolına

'Adûdan tığ ü âteş birle (hı ç ile olabilir, boş kıldı)hâlî kıldı meydânı

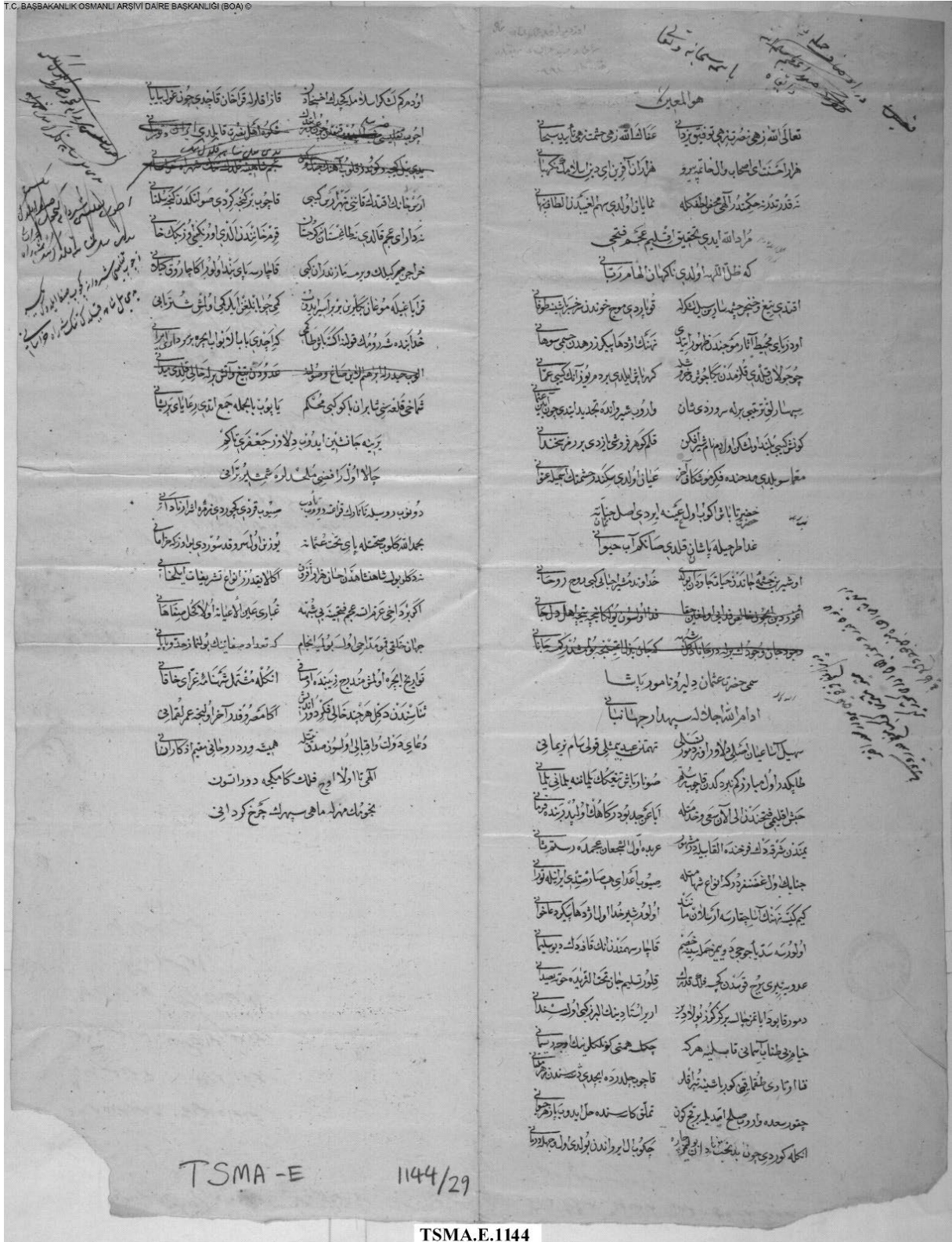
32 Cafer Paşa, Osman Paşa'nın sefer sırasında yardımcısı olmuştur (Özçelik 2021: 141 – 164).

44. Şenâsından degül her çend hâlî fikr-i dūr-endiş
Aña maşrūfdur âhîr olunca 'ömr-i **Loqmânî**
45. Du'â-yı devlet ü iqbâli olsun şıdk-ı niyyetle
Hemîşe vird-i rûhânî muķîm ezkâr-ı insânî
46. İlâhî tâ ola evc-i felek kâmuñca devr etsün
Nücümüñ mihr-ile mâhı sipihriñ çarh-ı gerdâni

33 Seyyid Lokman kendisinin kaleme aldığı III. Murad devri tarihi olan Şehinşâh-nâme-i Murâd-ı Sâlis'i kast etmiş olabilir. Şehinşâh-nâme-i Murâd-ı Sâlis'in TSMK. B. 200 numarada bulunan ikinci cildinde Özdemiroğlu'nun sadrazamlık dönemi de anlatılır.

Ek

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

TSMA.E.1144

Kaynakça

- AKSOYAK, İ. Hakkı (2008), *Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, E-kitap.
- ALLAHVERDİ, Reyhan Şahin (2016), *Kafkas Fatihî Özdemiroğlu Osman Paşa*, İstanbul: Çamlıca.
- ÇELİK, Büşra-Muzaffer Kılıç (2018), *Derzi-zâde 'Ulvî Dîvân*, İstanbul: DBY Yayınları.
- DEMİREL, Şener (2011), *16. Yüzyıl Divan Şairlerinden Mânî, Dîvân ve Şehr-Engîz-i Bursa (İnceleme-Metin)*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, E-kitap.
- DURMUŞ, Tuba Işınsoy (2020), "Yöneticilere Sunulan Kasideler Üzerinden Osmanlı Edebî Himâye Geleneğinin Seyri", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (2), 191-275.
- ERAVCI, H. Mustafa (2009), *Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'at-nâme*, İstanbul: MTV Yayınları.
- ERDOĞAN, Mustafa (2008), *Kabûlî İbrahim Efendi, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Tenkidli Metin-Dizin)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı.
- EROĞLU, Zekeriya (1998). *Şehnameci Lokmân'ın Hüner-nâme'si (2. Cilt- 1-154.Varak)*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Gelibolulu Mustafa Âlî (2014), *Nusret-nâme*, haz. H. Mustafa Eravcı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İbrâhim Çavuş Harîmî (2010), *Kitâb-ı Gencîne-i Feth-i Gence*, Haz. Günay Karaağaç-Adnan Eskikurt), İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- İskender Bey Münşî (2019), *Târîh-i Âlem-ârâ-yi Abbâsî*, I-IV. Cilt, çev. Ali Genceli, haz. İsmail Aka, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KARLITEPE, Mustafa (2007), *Kelâmî Dîvânı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- KAZAN, Hilal (2010), "Farklı Açılardan Bir Bakışla Şehnameci Seyyid Lokman'ın Saray İçin Hazırladığı Eserler", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 35, 117-136.
- KILIÇ, Orhan (2021), "III. Murad Devrinde Osmanlı Vilayet Taksimatı", *Sultan III. Murad Dönemi ve Bursa*, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa: Gaye Kitabevi, 144-169.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir (1993), *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri (1578-1612)*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Leunclavius, Johannes (2019), *Türk Milletinin Tarihi*, I-II, çev. Türkiş Noyan, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- LOKMACI, Süleyman (2018), *Şark Seferleri Ebubekir b. Abdullah (Tahlil-Metin ve Tıpkıbasım)*, İstanbul: Akıl Fikir Yayınevi.
- MATTHEE, Rudi (2018), "Saiklerin ve Sebeplerin Işığında 986-998/1578-1590 Tarihli Osmanlı-Safevî Savaşı", Çev.: İlker Külbilge, *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, (4), 115-140.
- Nev'î- Divan - Tenkidli Basım* (1977), haz. Mertol Tulum - M. Ali Tanyeri, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- OKUYUCU, Cihan (1994), *Cinânî: Hayatı, Eserleri, Divanının Tenkidli Metni*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖZCAN, Abdülkadir (2007) *Âsafî Dal Mehmed Çelebi, Şecâ'atnâme Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Şark Seferleri 1578-1585*, İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- ÖZÇELİK, Emirhan (2021), "Acem Serhaddinde Cafer Paşalar: Tebriz ve Şirvan Eyaletlerinin Muhafazası (1583-1591)", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (18), 139 – 194.
- ÖZKUZUGÜDENLİ, Bülent(2005), *Talikizade Mehmed Subhi Tebriziyye*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türk Tarihi Anabilim Dalı.

- QUINN, Sloleh (Aralık 2020), *Şah Abbas: İran'ı Yeniden Şekillendiren Hükümdar*, çev. Zeliha Yılmaz, İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Reinhold Lubenau, *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi: Osmanlı Ülkesinde 1587-1589* (2012), I-II, çev.: Türkis Noyan, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012.
- SUNGUR, Çetin (2012), *Habeşistan'dan Kafkasya'ya Bir Osmanlı Paşası: Özdemiroğlu Osman Paşa*, Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı.
- Şeyh Vefâyî Mehmed (2020), *Osmanlı-Safevî Savaşlarına Dair Bir Kaynak: Tevârih-i Gazavât-ı Sultan Murâd-ı Sâlis*, haz. Erhan Afyoncu, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- YILDIZ, Kenan(2021) *Tâlikzâde Mehmed Subhî'nin Gürcistan seferi tarihçesi (tahlil ve metin)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Bilim Dalı.
- ZEYREK, Yunus (2001), *Târîh-i Osman Paşa*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.